

Bodzási Balázs*

A Ptk. hatálybalépése után felmerült gazdasági igények hatása

1. HÁTTÉR – A JOG KÖZGAZDASÁGI ELEMZÉSE

Az utóbbi években a magyar jogirodalomban is előtérbe került a jogintézmények gazdasági háttérének a kutatása és ehhez kapcsolódóan a hatékonyság gondolata. A jogintézmények közgazdasági háttérét elemző irányzat amerikai eredetű, de ma már szinte az összes nyugat-európai egyetem jogi karán van ezzel foglalkozó intézet vagy tanszék.

A jog közgazdasági elemzésének joggazdaságtani irányzata arra a kérdésre fókuszál, hogy az egyes jogszabályok, jogintézmények, illetve bírói döntések közgazdasági szempontból mennyire tekinthetők hatékonyak. A joggazdaságtan tehát azt vizsgálja, hogy egy adott jogintézmény, jogi norma, vagy egy bírói döntés mennyire hatékony és hogyan hat a társadalmi jövedelemelosztásra. Ez az irányzat – Ronald H. Coase munkásságának eredményeként – a tranzakciós költségek vizsgálatából indul ki.¹ A joggazdaságtani elemzések tárgya ennek alapján az, hogy az adott jogi norma, bírói döntés milyen hatással van a tranzakciós költségekre és ezen keresztül a társadalmi jólétre. Ezen nézet szerint a jog akkor hatékony, ha hozzájárul a tranzakciós költségek csökkentéséhez és ezen keresztül elősegíti a kooperációt.²

A hatékonyság gondolata a külföldi jogtudományban már több évtizede jelen van.³ Az ennek alapját képező irányzat – a jog gazdasági elemzése – mikroökonómiai módszerek alkalmazásával kíván jogi problémákat megoldani. A jog gazdasági elemzésének elterjedéséhez nagymértékben hozzájárult az, hogy a jogtudomány nem tudott egy önálló emberi viselkedési

modell felállítani. A jog ugyan az emberek viselkedését kívánja befolyásolni – amellet, hogy meghatározott értékeket is közvetít –, ennek ellenére azonban hosszú időn keresztül egy normatív emberképet vett alapul. A jogi normák által leírt emberkép azonban meglehetősen messze állt a valóságtól.⁴

Az így keletkező űrt kívánta betölteni a jog gazdasági elemzésének teóriája, amely az Egyesült Államokból indult ki, de később Európában is elterjedt. Ennek az új diszciplínának az alapja az ún. *homo oeconomicus* viselkedési modell, amelynek kiindulópontja az, hogy az ember racionálisan hozza meg az egyéni szükségletei kielégítését szolgáló döntéseit. A joggazdaságtan a *homo oeconomicus* modell alapján a különböző társadalmi (jogi) jelenségek hatását kívánja megmagyarázni.⁵

A joggazdaságtani elemzések a *homo oeconomicus* mellett a tökéletes szerződés modelljét is elméleti viszonyítása pontnak tekintik.⁶ A tökéletes szerződés olyan felek között jön létre, akik az összes szóba jöhető kockázat elosztásáról megállapodnak, az összes lehetséges kockázatot ismerik és azokat úgy osztják el egymás között, hogy az adott kockázatot az viselje, akinek ez a legkisebb költséget okozza. A tökéletes szerződés alanyai ennek alapján racionális, haszonmaximalizáló felekként, *homo oeconomicus*-ként viselkednek. Ilyenkor az ehhez kapcsolódó kockázatok megosztása, telepítése hatékonynak tekinthető.⁷

Az utóbbi évtizedekben azonban olyan elméleti irányzatok is megjelentek, amelyek megkérdőjelezték a *homo oeconomicus* viselkedési modell helyességét. Ezen nézetek szerint már az alaptézis is támadható, hiszen az ember nem kizárólag racionálisan viselkedik. Egy további probléma, hogy az emberek nem azonos mértékben és korántsem kielégítően informáltak (a felek között *információs aszimmetria* állhat fenn). Az embernek azonban nemcsak az információszerzési képessége korlátozott, de különbség van az egyes emberek között a megszerzett információk feldolgozása szempontjából is:

* A szerző az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi és magánjogi jogalkotásért felelős helyettes államtitkára.

1 COASE, Ronald H.: A társadalmi költség problémája. In: COASE, H. Ronald: *A vállalat, a piac és a jog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004. 139–214.

2 Coase alapján a tranzakciós költségek három nagy csoportba sorolhatók: az alkut megelőző keresési költségek, magának az alknak a költségei és az alku érvényesítési költségei. Erről ld.: COOTER, Robert–ULEN, Thomas: *Jog és közgazdaságtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. 103–106.

3 A német jogirodalomban ezzel kapcsolatban ld.: HORN, Norbert: Zur ökonomischen Rationalität des Privatrechts – Die privatrechtstheoretische Verwertbarkeit der „Economic Analysis of Law“. *Archiv für die civilistische Praxis (AcP)*, 1976. 307. skk. A német jogirodalom egyik alapműve ezzel kapcsolatban: EIDENMÜLLER, Horst: *Effizienz als Rechtsprinzip*. Mohr Siebeck Verlag, 2005. 522. p.

4 EIDENMÜLLER, Horst: Der homo oeconomicus und das Schuldrecht: Herausforderungen durch Behavioral Law and Economics. *Juristenzeitung (JZ)*, 5/2005. 217.

5 LANGE, Christian: Zur effizienzorientierten Kontrolle von AGB nach § 307 Abs. 1 S. 1 BGB. In: *Jahrbuch Junger Zivilrechtswissenschaftler 2011. Realitäten des Zivilrechts – Grenzen des Zivilrechts*. Boorberg Verlag, 2012. 53.

6 COOTER–ULEN: i. m. 236.

7 LANGE: i. m. 53.

az emberi döntéshozatal sem felel meg a szigorú racionalitás követelményeinek.⁸

A kritikát megfogalmazók azt is kiemelik, hogy az ember sosem rendelkezik teljeskörű ismeretekkel a szerződéskötéssel együttjáró, lehetséges kockázatokról. Sok esetben ilyen ismereteknek a bírósíncs birtokában, holott neki az ügyek többségében arról kellene döntenie, hogy melyik félre telepít egy szerződésben nem szabályozott kockázatot.⁹

Magyarországon a rendszerváltozás előtt már voltak komolyabb előzményei a jog gazdasági elemzése nevű irányzatnak,¹⁰ de sem a jogi oktatásban, sem a jogalkotásban, még kevésbé pedig a bírói gyakorlatban ez komoly táptalajra nem talált. Az utóbbi néhány évben azonban megfigyelhető a jog-gazdasági irányzat ismételt feltűnése és megerősödése a hazai jogtudományban.¹¹ Arra is érdemes utalni, hogy ugyan nem kifejezetten joggazdaságtani megközelítésben, de a hazai devizahitelezésről, illetve az ahhoz kapcsolódó törvényekről is készültek átfogó közgazdasági elemzések.¹²

A joggazdaságtani irányzatot azonban egyrészt nem lehet teljes egészében azonosítani a jog közgazdasági elemzésével, másrészt hiba lenne túlértékelni a jelentőségét. A hatékonyság gondolatának kizárólagossá tétele a jogban ugyanis veszélyeket is rejt magában, hiszen azt eredményezné, hogy a jogi norma alkalmazása során ellentétbe kerül azokkal az értékekkel, amelyeket közvetítenie kellene. Az egyes jogintézmények, illetve jogi normák elemzése során a hatékonyság vizsgálata ugyan fontos, de nem lehet kizárólagos. A jogi normák hatékonyság alapú közgazdasági vizsgálata ugyan fontos kérdésekre adhat választ, a jogalkotónak azonban más jogpolitikai elveket is figyelembe kell venni. Ezek közül is kiemelkedik a méltányosság, amely sajnos az utóbbi évtizedekben háttérbe szorult.¹³

Mindezek alapján arra próbálunk választ keresni, hogy a 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv mennyire felel meg a vele szemben támasztott gazdasági követelményeknek. Ezt a kérdésfelvetést egyrészt az indokolja, mert a hagyományos felfogás szerint a Ptk. a gazdaság élet kódexe. Másrészt azonban az elmúlt években olyan új elvárások fogalmazódtak meg a gazdasági élet szereplői részéről,

amelyekre a Ptk. vagy nem tud választ adni, vagy a válasz a gazdasági szereplők számára nem teljesen kielégítő.

Az alábbiakban arra keressük a választ, hogy hatálybalépése után felmerült gazdasági igényeket képes-e kielégíteni az új Ptk.

2. AZ ALAPÍTVÁNY: SZÜKSÉG VAN-E GAZDÁLKODÓ, VAGYONKEZELŐ ALAPÍTVÁNYOKRA?

2.1. A PTK. ALAPÍTVÁNYI JOGI ÚJDONSÁGAI

Az alapítvány mint jogi személy fő sajátossága, hogy egy meghatározott célra rendelt vagyontömeg, amelynek nincs tagsága. Az alapítványok több szempontból is hasonlóságot mutatnak a befektetési- és pénzalapokkal.

2013-ban az alapítványok száma Magyarországon elérte a 22 500-at. Az alapítványok 62%-a alapvetően három tevékenységi területhez kötődik: az oktatáshoz (32%), a szociális ellátáshoz (16%) és a kultúrához (14%).¹⁴ Mindez arra utal, hogy a hazai alapítványok döntő többsége szociológiai értelemben nem önálló, hanem kisegítő funkciót tölt be.¹⁵

A Ptk. új alapokra helyezte a magyar alapítványi jogot. Az új szabályozás kiindulópontja, hogy mindaz megengedhető, ami a magánszemély vagyónával való rendelkezés körében nem sérti a közérdeket. Az új kódex alapítványi szabályai szempontjából annak is meghatározó jelentősége volt, hogy korábban az alapítványi jog lényegében bírói jog volt, amely lényegében 15-20 éves bírói gyakorlatból alakult ki. Ennek a bírói gyakorlatnak azonban az volt az egyik gyengéje, hogy a felmerülő jogi kérdések az esetek többségében az alapító okirat vagy annak módosítása kapcsán, vagyis nyilvántartásba vételi eljárásban kerültek a bíróságok elé.¹⁶

A Ptk.-nak az alapítványok jogi szabályozását érintő legfontosabb újdonságok:

- az alapítvány céljának a kibővítése [Ptk. 3:378. § – az alapítványi célnak tartósnak kell lennie, de már nem fel-tétel a *közérdekű* jelleg];¹⁷
- ehhez szorosan kapcsolódva a Ptk. lehetővé teszi a *családi alapítványok* létesítést [Ptk. 3:386. §];
- az alapítói jogok kiterjesztése (Ptk. 3:394–3:395. §);¹⁸
- az alapítói jogok átruházhatósága (Ptk. 3:396. §);
- az alapítói jogok gyakorlásának rugalmasabbá tétele (Ptk. 3:380. §);¹⁹

8 EIDENMÜLLER: i. m. 218.

9 LANGE: i. m. 52–53. *Lange* kiemeli, hogy a kockázatok telepítése a német magánjog egyik legtöbbet vitatott kérdésköre.

10 HARMATHY Attila–SAJÓ András (szerk.). *A jog gazdasági elemzése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. Részletes gazdasági, gazdaságpolitikai háttérelmézés olvasható továbbá: HARMATHY Attila: *Felelősség a közreműködőért*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

11 Átfogóan elemzi a magyar szerződési jogot Szalai Ákos. Erről ld. SZALAI Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 617. p. Ld. továbbá SZALAI Ákos: *A magyar jogrendszer és a vállalkozások törkepiaci, hitelpiaci lehetőségei*. In: KATONA Klára (szerk.): *Vállalati versenyképesség és az állam szerepe – Hitek és tévhitek*. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei, Tanulmányok 9., Pázmány Press, Budapest, 2011. 216. p.

12 LENTNER Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2015. 23–296. Ld. továbbá PÉTERVÁRI Kinga: *A devizaalapú hitelszerződések és a jog gazdasági elemzése*. In: SÁRKÖZY Tamás (szerk.). *Magyar Jogászegyleti értekezések*. 3. szám, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2015. 163–185.

13 A méltányosság szerepét a jogban elemző átfogó munka 1990-ben jelent meg utoljára Magyarországon. Ld.: ÚJLAKI László: *Méltányosság a polgári jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 290. p.

14 Statisztikai Tükör, 2014/142., 2014. december 19. A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2013. 1.

15 CSEHI Zoltán: *Alapítvány életre-halálra!* In: SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 3. szám, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2015. 42.

16 CSEHI: i. m. 43.

17 A Ptk. 3:378. §-a szerint az alapítvány az alapító által az alapító okiratban meghatározott **tartós cél** folyamatos megvalósítására létrehozott jogi személy.

18 Ide tartozik az alapító azon joga is, hogy eldöntse, mi legyen a sorsa a jogutód nélkül megszűnt alapítvány fennmaradó vagyonának. Ld. CSEHI: i. m. 43.

19 A Ptk. 3:380. § (1) bekezdése szerint több személy együttesen is létesíthet alapítványt. A (2) bekezdés alapján pedig, ha több alapító létesít alapítványt, az alapítói jogokat az alapítók **együttesen** gyakorolják.

- új alapítási módok bevezetése (alapítvány létesítése írásbeli végrendeletben, öröklési szerződéssel vagy meg-hagyással: Ptk. 3:388. – 3:390. §);
- az alapítvány belső szervezetének szabad kialakíthatósága (Ptk. 3:397–3:400. §);
- új alapítványi szervek létesítésének a szabadsága (Ptk. 3:401. §);
- a kötetmi jogi könyvben megmaradt ugyanakkor a *közérdekű kötelezettségvállalás* intézménye (Ptk. 6:589–592. §).²⁰

2. 2. CSALÁDI ALAPÍTVÁNY

A Ptk. egy fontos újítása a családi alapítvány intézményének a megteremtése. A Ptk. 3:386. §-a a kedvezményezett kör bővítésével teszi lehetővé családi alapítvány létrehozatalát. A Ptk. 3:379. § (4) bekezdése szerint, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, alapítvány nem hozható létre az alapító, a csatlakozó, az alapítványi tisztségviselő, az alapítványi szervek tagja, valamint ezek hozzátartozója érdekében. Ez alól tesz kivételt a Ptk. 3:386. §-a.

A Ptk. 3:386. § (1) bekezdése azt az esetet szabályozza, amikor az alapító vagy a csatlakozó az alapítvány kezdeményezettje. Ennek alapján az alapító vagy a csatlakozó abban az esetben lehet az alapítvány kedvezményezettje, ha az alapítvány célja az alapító tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotásainak a gondozása. Ebben az esetben tehát csak az alapító vagy a csatlakozó szellemi életművének a kezelése céljából lehet alapítványt létrehozni. A Ptk. tudatosan szűken határozta meg a szellemi életműbe tartozó alkotások körét, szűkebben, mint a szerzői jogi jogvédelem alá tartozó lehetséges művek köre. Az alapítványi támogatás emellett a már elkészült, megalkotott művekhez kapcsolódhat. A támogatás irányulhat a már megalkotott mű kiadására, fordítására, átdolgozására, restaurálására, stb. A mű „gondozása” ebből a szempontból kiterjesztően értelmezendő.²¹

Ennél szélesebb a kör a családi alapítvány másik típusánál, amelyről a Ptk. 3:386. § (2) bekezdése szól. Ennek alapján az alapító és a csatlakozó *hozzátartozója* abban az esetben lehet az alapítvány kedvezményezettje, ha az alapítvány célja a hozzátartozó tudományos, irodalmi vagy művészeti alkotásainak gondozása, a hozzátartozó ápolása, gondozása, tartása, egészségügyi ellátási költségeinek viselése, iskolai tanulmányainak ösztöndíjjal vagy egyéb módon történő támogatása.

Látható tehát, hogy amennyiben az alapító vagy a csatlakozó hozzátartozója a kedvezményezett, akkor a családi alapítvány a szellemi életmű gondozása mellett más célokra is létrehozható. Ezek az egyéb célok egyrészt a családi szolidaritást erősítő vagy pótló jogi eszközként alkalmazhatók, másrészt pedig az iskolai tanulmányok előmozdítását segítik elő. A Ptk. alapítványi szabályainak egy fontos újítása ezzel kapcsolatban, hogy lehetővé teszi azt, hogy a tartás vagy gondozás ne csak az egymást követő generációkat terhelje.²²

²⁰ Ezzel kapcsolatban a jogirodalomban felmerült annak a lehetősége, hogy a közérdekű kötelezettségvállalás és a bizalmi vagyongazdálkodás együttes alkalmazása érdekes jogi megoldásokra vezethet. Ld. CSEH: i. m. 44.

²¹ CSEH: i. m. 55.

²² CSEH: i. m. 55.

A Ptk. rendszerében ennek alapján a családi alapítványok a generációkon átnyúló családi segítségnyújtásnak lehetnek a megvalósítói. Nem arra szolgálnak tehát, hogy hitbizomány módjára egyben tartsák a családi vagyont. Amennyiben azonban a jogalkotó lehetővé teszi, hogy alapítvány elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenység folytatására is alapítható legyen, akkor egy lényeges eldöntendő kérdés, hogy ezt a lehetőséget a közalapítványokon kívül a magánalapítványok – így a családi alapítványokra is – ki kívánja-e terjeszteni.

2. 3. A GAZDÁLKODÓ ÉS VAGYONKEZELÉST FOLYTATÓ ALAPÍTVÁNY

A Ptk. a jogi személyek szabályozása során azt az alapelvet követi, amely szerint a nem természetes személy jogalanyokat gazdálkodó és nem-profit működésű jogi személy típusokba célszerű osztani. Az első csoportba a gazdasági társaságok, a másodikba pedig az egyesületek és alapítványok tartoznak. Ez a tiszta dogmatikai felosztás azonban már most is csak kivételekkel érvényesül, hiszen a hatályos jog is elismeri a non-profit gazdasági társaságokat (Ctv. 9/F. §). Ehhez képest nem okozhatna különösebb nagy dogmatikai zavart az elsődlegesen gazdasági tevékenységet végző alapítványok elismerése.

A Ptk. 3:379. § (1) bekezdése szerint alapítvány gazdasági tevékenység folytatására nem alapítható. A (2) bekezdés szerint azonban az alapítvány az alapítványi cél megvalósításával *közvetlenül összefüggő* gazdasági tevékenység végzésére jogosult. Ennek alapján gazdasági tevékenység csak az alapítványi céllal közvetlenül összefüggő tevékenység lehet. Az alapítvány által végezhető tevékenység inkább szűken értelmezendő, mintsem kiterjesztően. Ennek a viszonylag szigorú előírásnak a háttérében az áll, hogy a gazdasági tevékenység ne veszélyeztesse az alapítványi cél megvalósítását és az alapítványi vagyont.²³

A kiegészítő jelleg követelménye alapján az alapítvány által végezhető gazdasági tevékenység nem válhat az alapítványi tevékenység súlypontjává, elsődleges tevékenységévé, az erre fordított források pedig nem kerülhetnek túlsúlyba az alapítványi cél megvalósítására fordított egyéb forrásokhoz képest. Az 1959-es Ptk.-hoz képest szigorúbb feltételként a Ptk. a közvetlen jelleget is megkívánja, vagyis az alapítvány csak a célja megvalósításával közvetlenül összefüggő gazdasági tevékenység végzésére jogosult. A közvetlenség feltétele a célhoz nem kapcsolódó gazdasági tevékenységek tilalmát jelenti, amely adott esetben az alapítványi cél módosításával, kiegészítésével utólag, már az alapítvány életében is korrigálható.²⁴

Nem teljesen egyértelmű ugyanakkor, hogy a Ptk. 3:379. § (1) és (2) bekezdésében foglalt szabályok kógensek vagy eltérést engedőek-e. Ha a jogi személyek létesítési szabadságából – az erre vonatkozó törvényi szabályozás hiányában is – levezethető a non-profit gazdasági társaságok alapításának a lehetősége, akkor elvileg ettől a két idézett bekezdéstől is el lehet térni.

²³ CSEH: i. m. 49.

²⁴ CSEH: i. m. 49.

Mindezek alapján nem véletlen, hogy a jogirodalomban is felmerült az a kérdés, hogy mennyiben lehetne megengedni a magánjogi alapítvány részére a gazdálkodó, illetve a vagyongazdálkodási célt. Ebben az esetben az alapítvány egyetlen célja a meglévő vagyon megtartása és kezelése (de nem feltétlenül a növelése) lenne. Ezt a jogirodalomban *öncélú alapítványnak* nevezik, amely több országban nem megengedett. A fő ellenérv az, hogy a magánvagyonból ne legyen kialakítható egy olyan önállóan működő vagyontömeg, amely a családi és öröklési jogi szabályok megkerülésére irányulnának.²⁵

Egy további kérdés, hogy hol húzódik a határ a gazdasági tevékenység végzésére vonatkozó törvényi tilalom, illetve aközött, hogy az alapítvány egy meghatározott vagyont kezel, amelynek során befektetéseket hajt végre. Ezek első látszatra gazdasági tevékenységnek minősülnek, de ha más alapítványi célokhoz kapcsolódnak, akkor gazdasági életüket és sajátosságukat elveszíthetik. Emellett a vagyongazdálkodás az készpénz vagy bankszámlán történő elhelyezésétől bonyolultabb befektetéseket is magában foglalhat. Ehhez kapcsolódóan merül fel az a kérdés is, hogy a vagyongazdálkodás hozzá tartozik-e a vagyon működtetéséhez?²⁶

Külföldi – elsősorban német – szabályozási minták figyelembevételére alapján a gazdálkodó, vagyongazdálkodó alapítvány jogi szabályozása megteremthető. Erre akár a Ptk., akár külön törvény megfelelő keretet biztosíthat. A külön törvényi szabályozás abból a szempontból előnyösebb lenne, hogy az összekapcsolódhatna a közalapítványok szabályozásával, amely jelenleg hiányzik a magyar jogból. Az ugyanakkor jogalkotói döntést igényel, hogy az elsődleges gazdálkodói cél lehetősége valamennyi alapítvány, vagy csak a közalapítványok esetén legyen biztosított.

2. 4. A KÖZALAPÍTVÁNYOK SZABÁLYOZÁSA

A Ptk. jelenleg kizárólag a magánalapítványt szabályozza, a közalapítványt nem. A tisztán non-profit (nem gazdálkodó) magánalapítvány Ptk.-beli szabályozása fenntartandó, de külön törvényben kellene szabályozni a közalapítványt is. Ezzel kapcsolatban a jogirodalomban is megjelent az az érv, miszerint a közalapítvány szabályozása, sorsának rendezése félbemaradt.²⁷ Erre egy külön törvényi szabályozás lenne a legmegfelelőbb megoldás.

Az egyik megfontolásra érdemes javaslat szerint a közalapítványok sajátos formájaként jelenhetne meg a gazdálkodó, így többek között a vagyongazdálkodást is végző alapítvány. Eszerint azonban ebből a körből a magánalapítványok ki lennének zárva, vagyis elsődlegesen gazdálkodási célra nem jöhetnének létre.

A magánalapítványok kivételét az elsődlegesen gazdálkodási célra létesített alapítványok köréből többek között az is indokolná, hogy így kevesebb probléma merülne fel az alapítvány formájában önállósított vagyon, valamint a házassági vagyongazdálkodáshoz, az örökléshez, a köteletséghez tartozó,

illetve a bizalmi vagyongazdálkodásba adott vagyonok egymás közötti viszonyát illetően.²⁸

3. BEHÁJTÁSI KÖLTSÉGÁTALÁNY

3. 1. ELŐZMÉNYEK

Az új kódex egyik legtöbbet vitatott rendelkezése az ún. negyven eurós behajtási költségátalányról szóló Ptk. 6:155. § (2) bekezdése.²⁹ A behajtási költségátalány egy új, önálló, *sui generis* „jogcím”, amely az adós fizetési késedelmének a jogkövetkezménye. A behajtási költségátalány a vállalkozások egymás közötti szerződéséhez, valamint szerződő hatóságok és szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozások között létrejött szerződésekhez kapcsolódó jogintézmény. Más típusú szerződésekre, így például fogyasztók egymás közötti szerződéseire, valamint fogyasztók és vállalkozások közötti szerződésekre (*fogyasztói szerződések*) a Ptk. 6:155. § (2) bekezdése nem terjed ki.

A könyvvizsgálók, adószakértők, adótanácsadók, számviteli szakemberek, illetve könyvelők szakmai érdekképviseleti szervei a Ptk. hatálybalépése óta több alkalommal is az Igazságügyi Minisztériumhoz fordultak annak érdekében, hogy a Ptk. módosítását kezdeményezzék. Ebbéli szándékukat a Nemzetgazdasági Minisztérium is támogatja.

Az Igazságügyi Minisztérium ellenállt a Ptk. módosítására irányuló törekvéseknek, így a behajtási költségátalányról szóló szabály módosítását sem támogatta. A jelzett problémák kezelésére azonban megszületett egy, a Ptk. hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről szóló 2013. évi CLXXVII. törvény (a továbbiakban: Ptké.) módosítására vonatkozó javaslat, amely a behajtási költségátalány Ptk.-beli szabályait is érintette. Ennek a módosításnak a kihirdetésére a 650/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 31. cikke szerinti megfeleltetési nempere eljárásról, valamint egyes igazságügyi tárgyú törvény módosításokról szóló 2015. évi LXXI. törvény 26. §-ában került sor. A szóban forgó módosítás 2015. június 19-én lépett hatályba.

3. 2. A SZABÁLYOZÁS ALAPJA: A KERESKEDELMI ÜGYLETEKHEZ KAPCSOLÓDÓ KÉSEDELMES FIZETÉSEK ELLENI FELLÉPÉSRŐL SZÓLÓ 2011/7/EU IRÁNYELV

A behajtási költségátalány intézményének gyökerei európai jogi eredetűek, így valamennyi uniós tagállamban alkalmazásra kerülnek. Uniós szinten erről a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló 2011/7/EU irányelv rendelkezik. Az irányelv fő célja a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetés visszaszorítása érdekében kiegészítő rendelkezések megállapítása.

25 CSEHI: i. m. 47.

26 CSEHI: i. m. 48. Ezek a kérdések más vonatkozásban a jogalap nélküli birtokos esetében is felmerülnek.

27 CSEHI: i. m. 45.

28 Ezek a problémák azonban valószínűleg akkor is felmerülnek, ha magánalapítványt csak a jelenlegi formában lehetne létrehozni. Erről ld. CSEHI: i. m. 56.

29 A 2011/7/EU irányelvnek a behajtási költségátalányra vonatkozó rendelkezései eredetileg a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) 301/A. §-ában kerültek átültetésre. Ezek a rendelkezések 2013. július 1-én léptek hatályba.

Az irányelv lehetővé kívánja tenni a vállalkozások számára, hogy a határon átnyúló ügyleteik ne járnak nagyobb kockázattal, mint a belföldi eladások.

Az irányelv 6. cikke rendelkezik a késedelemhez kapcsolódó behajtási költségek megtérítéséről. Ennek (1) bekezdése alapján *a tagállamok biztosítják, hogy amennyiben kereskedelmi ügyletekben a 3. vagy a 4. cikkel összhangban késedelmi kamat válik esedékessé, a hitelező jogosult az adóstól legalább negyven EUR összegű átalány megfizetését követelni.*

Az irányelv 6. cikk (2) bekezdése szerint a tagállamok biztosítják, hogy az (1) bekezdésben említett *átalányösszeg külön fizetési felszólítás nélkül*, a hitelező számára felmerült behajtási költségeikért kártérítésként *váljon esedékessé*. Hogy a külön fizetési felszólítás nélküliség pontosan mit is jelent, azt az irányelv nem részletezi. Már itt érdemes rámutatni arra, hogy ez a hazai gyakorlatban felmerülő bizonytalanságok egyik okozója, hiszen az irányelv szövege mintegy automatizmusként kezeli a behajtási költségátalányra való jogosultságot.

A 6. cikk (3) bekezdés végül kimondja, hogy *a hitelező az említett átalányösszeget felül jogosult megfelelő kártérítésre az adós késedelmes fizetése következtében felmerült és az átalányösszeget meghaladó összes fennmaradó behajtási költsége miatt*. E költségek közé tartoznak többek között az ügyvédi vagy behajtással foglalkozó cég megbízása miatt felmerülő költségek.

Az irányelvi rendelkezésekből levonható fontosabb következtetések a következők:

- a behajtási költségátalányt (legalább negyven eurót) akkor lehet az adóstól követelni, amikor a késedelmi kamat esedékessé válik (késedelembeeséskor);
- a behajtási költségátalány a hitelező számára felmerült behajtási költségeikért járó kártérítés (kárátalány);
- ez az átalányösszeg a hitelezőtől származó külön felszólítás nélkül esedékessé válik;
- a hitelező jogosult az ezen felüli kárának a megtérítését is követelni.

Fontos azt is kiemelni, hogy az irányelv kizárólag a magánjogi, illetve a közérdekű igényérvényesítésre vonatkozó szabályok tekintetében fogalmaz meg átültetendő rendelkezéseket. Számviteli, illeték- és adójogi vonatkozásokat azonban egyáltalán nem érint, így ezek rendezése a tagállamok hatáskörében maradt.

3. 3. A BEHAJTÁSI KÖLTSÉGÁTALÁNY INTÉZMÉNYE A MAGYAR BÍRÓI GYAKORLATBAN

A Ptk.-ban, valamint az irányelvben megjelenő elvek érvényesülnek a behajtási költségátalánnyal kapcsolatos magyar bírói gyakorlatban is.

Egy konkrét ügyben a hitelező a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) 27. § (2) bekezdésének *a*) pontja alapján kérte az adós felszámolásának elrendelését. Az idézett szakasz szerint a bíróság az adós fizetéseképtelenségét akkor állapítja meg, ha az adós szerződésen alapuló nem vitatott vagy elismert tartozását a teljesítési idő lejártát követő *20 napon belül sem egyenlített ki vagy nem vitatta*, és az ezt követő hitelezői *írásbeli*

fizetési felszólításra sem teljesítette. Kérelmében előadta, hogy a hitelező és az adós között létrejött vállalkozási szerződés alapján kiállított számlák késedelmes megfizetése miatt az adósnak az 1959-es Ptk. 301/A. § (3) bekezdése alapján összesen 209.329 forint összegben kiegyenlíttelen tartozása keletkezett. Ennek megfizetésére a hitelező az adóst felszólította. A hitelező azonban az elsőfokú bíróság felhívása ellenére sem tudott olyan fizetési felszólítást bemutatni, amely megfelelt volna a törvényben meghatározott feltételeknek. A hitelező ugyan csatolt egy fizetési felszólítást, amellyel lejárttá tette az adós felé a követelését, azonban ezt követően nem hívta fel az adóst a teljesítésre. A hitelező a fizetési felszólítással kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy a követelés a törvény alapján jár, ami a késedelembe esés időpontjához köti a behajtási költségátalány esedékességét. Az elsőfokú bíróság szerint azonban a fizetési felszólítás nem felelt meg a Cstv. követelményeinek, így a hitelező kérelmét érdemi vizsgálat nélkül elutasította.

A fellebbezés folytán eljáró Fővárosi Ítéltábla megállapította, hogy a 2011/7/EU irányelv kifejezetten tartalmazza, hogy a behajtási költségátalányt fizetési felszólítás nélkül is meg kell fizetni. Az a késedelem bekövetkeztékor *ipso iure* esedékessé válik, tehát nincs szükség annak külön esedékessé tételére. Összege független attól, hogy a kötelezettnek milyen mértékű pénztartozás késedelmes megfizetése miatt kell azt megfizetnie, és a késedelem időpontjától is. Abban az esetben is követelhető, ha a jogosultnak tételesen kimutatható behajtási költsége nem keletkezett és – a késedelmi kamathoz hasonlóan – attól függetlenül érvényesíthető, hogy a kötelezett felróhatóan esett-e késedelembe, illetve a késedelmet kimentette-e. Azt a törvény kifejezett rendelkezésére tekintettel szerződésben – a késedelmes fizetést megelőzően – elengedni, kizárni nem lehet, 40 eurónál alacsonyabb összeg nem lehet, és a késedelmi kamat összegén felül érvényesíthető. A jogszabály célja e rendelkezéssel – mutat rá a Fővárosi Ítéltábla – a fizetési feyelem erősítése volt.

A másodfokú bíróság szerint alappal hivatkozott a hitelező arra, hogy a behajtási költségátalány a törvény alapján, a kötelezett késedelmes fizetésének jogkövetkezményeként, a késedelmi kamathoz hasonlóan, a késedelem objektív jogkövetkezményeként jár, és azt nem kell külön esedékessé tenni.

Tévedett azonban a hitelező, amikor a behajtási költségátalányból származó tartozást önálló tőkekövetésként igényelte. Az ítéltábla szerint ugyanis a behajtási költségátalány jogi természetét tekintve nem önálló követelés, hanem járulékos, mint a behajtási költség általában. A Cstv. 27. § (2b) bekezdése szerint azonban a (2) bekezdés *a)*–*b)* pontja esetében akkor nyújtható be az adós felszámolása iránti kérelem, ha a követelés összege (kamat és járulékok nélkül számítva) meghaladja a 200.000 forintot. Ebből pedig a Fővárosi Ítéltábla szerint az következik, hogy a hitelező csak akkor kezdeményezheti az adósa felszámolását, ha van legalább 200.001 forint tőkekövetelése. A törvény tehát a tőketartozás kiegyenlítését követően fennmaradt kamat és járulékkövetelés fennállása esetén nem teszi lehetővé az adóssal szembeni felszámolás kezdeményezését (Ítéltáblai Határozatok 2015. 121. jogeset).

Ez a bírói gyakorlat az 1959-es Ptk., valamint a Ptk. rendelkezéseire épül. Felülvizsgálatára annyiban lesz majd

szükség, hogy a Ptké. módosítás a behajtási költségátalányt a fizetési késedelem szubjektív jogkövetkezményeként határozza meg.

3. 4. A PTKÉ. MÓDOSÍTÁSÁNAK OKAI ÉS TARTALMA

A jogalkotó – a Ptk. 6:155. § (2) bekezdésének érintetlenül hagyásával – úgy próbálta meg rendezni a felmerült nehézségeket, hogy a Ptké.-be iktatott be egy értelmező rendelkezést. A Ptké. új 22/B. §-a, amely a „Behajtási költségátalány megfizetése” címet viseli, a következőképpen rendelkezik: „Vállalkozások közötti szerződésből, illetve szerződő hatóságnak szerződő hatóságnak nem minősülő vállalkozással kötött szerződéséből eredő fizetési késedelem esetén a behajtási költségátalány megfizetésére – a Ptk. hatálybalépését megelőzően kötött szerződések tekintetében is – a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni, így a kötelezett, illetve a szerződő hatóság a behajtási költségátalány megfizetésére nem köteles, ha az erre irányuló igény érvényesítése során a késedelmét kimenti”.

Amint azt az új rendelkezéshez fűzött miniszteri indoklás egyértelművé teszi, a behajtási költségátalány *sui generis* intézményként ugyan, de lényegében kárátalány szerepet kíván betölteni. Ez azt jelenti, hogy mindazon intézkedések költségeinek átalány formájában való megtérítését biztosítja a hitelező számára, amelyek a határidőre való teljesítés elmaradása miatt a követelés érvényesítésével kapcsolatosak. A behajtási költségátalány tehát funkcióját tekintve a kár egyik elemének – nevezetesen a kárigény érvényesítésével kapcsolatosan felmerült költségeknek – a megtérítését szolgálja. Rendeltetését tekintve tehát sokkal inkább a szerződésszegéssel okozott kártérítési felelősséggel, mintsem a teljesítés késedelme miatti kamatfizetési kötelezettséggel hozható összefüggésbe. A behajtási költségátalány tehát a késedelem szubjektív jogkövetkezménye, kárfelelősségi jellegű jogintézmény, amelyhez kapcsolódóan a Ptk. 6:142. §-a alapján a felelősség alóli kimentésnek van helye.

Mindez döntő jelentőségű változás a Ptk. 6:155. § (2) bekezdésének korábbi értelmezéséhez képest. A korábbi jogértelmezések ugyanis abból indultak ki, hogy a behajtási költségátalány a késedelem objektív jellegű szankciója. A behajtási költségátalánnyal kapcsolatos irányelvi rendelkezések alaposabb vizsgálata alapján azonban az volt megállapítható, hogy az irányelv a behajtási költségátalány megfizetésére irányuló kötelezettséget szubjektív feltételű szankciónak tekinti. Az irányelv a késedelmi kamat megfizetésére irányuló kötelezettség bekövetkezéséhez is felróhatóságot kíván meg. Ebből következően azonban a behajtási költségátalány esetén sem lehet szó objektív szankcióról.

A félreértésre az adhatott okot, hogy az irányelvvel szemben a magyar polgári jog a késedelmi kamatfizetési kötelezettséget hagyományosan a késedelem objektív szankciójaként szabályozza. Ezt tükrözi a Ptk. 6:48. §-a is, amelynek (4) bekezdése szerint a késedelmi kamatfizetési kötelezettség akkor is beáll, ha a kötelezett késedelmét kimenti.

A magyar jogalkotó az irányelv hazai átültetésekor a behajtási költségátalány megfizetésére irányuló kötelezettséget is ezzel összhangban, objektív alapú intézménynek tekintette. Ennek eredményeként a behajtási költségátalánnyal

kapcsolatos jogi tájékoztatókban e költségátalány megfizetésére irányuló kötelezettség is a fizetési késedelem objektív jogkövetkezményeként jelent meg, annak ellenére, hogy az irányelv ilyen követelményt nem támaszt. Ezzel összefüggésben az az érv hangzott el, hogy az objektív szankciónak való szabályozás nem irányelvellenes, mivel az irányelv 12. cikkének (3) bekezdése lehetővé teszi, hogy a tagállamok a hitelező számára az irányelvben foglaltaknál kedvezőbb szabályokat állapítsanak meg. Ezen álláspont szerint a tagállami jogalkotó nincs tehát elzárva attól, hogy a behajtási költségátalány megtérítését is a késedelem objektív jogkövetkezményeként határozza meg, hiszen ez a hitelező számára nem vitatottan kedvezőbb szabályozást jelent. Kérdés azonban, hogy ez az irányelvtől eltérő szabályozás valóban kedvezőbb-e a hitelezőre nézve.

A Ptk. kizárólag a késedelmi kamatot sorolja abba a körbe, amely a késedelem esetén kimentésre való tekintet nélkül, illetve kimentés hiányában is követelhető [Ptk. 6:48. § (4) bekezdés, valamint Ptk. 6:154. § (3) bekezdés]. A behajtási költségátalány *sui generis* jogintézményként a jogosult pénztartozásból (ez a hitelező oldalán pénzkövetelés) eredő, a késedelmi kamatot meghaladó kárának megtérítését kívánja szolgálni kárátalány formájában. A behajtási költségátalány egy kárfelelősségi jellegű jogintézmény, amelynél a felelősség alóli kimentésnek helye van, bármennyire is megnehezült ennek lehetősége a Ptk.-ban. Különösen ez a helyzet akkor, ha a behajtási költségátalány körében a Ptk. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely a késedelmi kamathoz hasonlóan kimondaná, hogy ez az összeg is attól függetlenül jár, hogy a kötelezett kimenti-e magát a késedelem alól.

A behajtási költségátalány szubjektív szankció jellegét a Ptké. annak kimondásával tette egyértelművé, hogy a behajtási költségátalány megfizetésére az adós akkor nem köteles, ha késedelmét kimenti. A behajtási költségátalánnyal a kötelezett tehát csak akkor terhelhető, ha a késedelmét nem tudja kimenteni.

Van azonban még egy fontos eleme a Ptké. új szabályozásának. Az adós kizárólag akkor tudja magát kimenteni a behajtási költségátalány megfizetésére, ha a hitelező az erre irányuló igényét érvényesíti. A törvényszövegben benne is van, hogy a kötelezett „a behajtási költségátalány megfizetésére nem köteles, ha az erre irányuló igény érvényesítése során a késedelmét kimenti”. Kimentésre tehát csak az erre irányuló jogosulti igény érvényesítése során kerülhet sor. Ebből azonban az is következik, hogy ha a hitelező ezt az igényét nem érvényesíti, azt úgy kell tekinteni, mintha ő maga sem vitatná, hogy a kötelezett késedelme menthető okból következett be. Jogosulti igényérvényesítés hiányában ezt a tételt könyvelni sem kell.

A Ptké. sem térhetett el az irányelvben foglalt azon rendelkezéstől, amely szerint a hitelező a behajtási költségátalány iránti igényét külön fizetési felszólítás nélkül érvényesítheti. Megítélésünk szerint azonban ez a szubjektív szankcióhoz kapcsolódó kimentéssel, illetve az azt lehetővé tevő hitelezői igényérvényesítéssel alkalmas lehet a könyvelési problémák orvoslására. Kimentés esetén ugyanis – a kimentés jogerős elbírálásáig – semmilyen könyvelési tételnek nincs helye. Így – álláspontunk szerint – megszüntethető az az automatizmus, amely korábban a Ptk. 6:155. § (2) bekezdéséből következett.

3. 5. EGY LEHETSÉGES MEGOLDÁS: A KÜLÖN TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS ÉS ANNAK ELŐNYEI

A behajtási költségátalány tipikus példája annak, amikor egy mesterségesen kreált jogintézményt a gazdasági élet nem fogad be. A fő probléma egyrészt az, hogy a magyar gazdaság működésébe – főként a kiskereskedelmi forgalomban – egy folyamatos késedelem be van kódolva. Ez alapvetően a kis- és középvállalkozások likvid tőke hiányával függ össze.

Egy másik alapvető probléma, hogy különösen a kis- és középvállalkozások beszállítóként nincsenek abban a helyzetben, hogy a behajtási költségátalány iránti igényüket érvényesítsék. Ebben az esetben ugyanis azonnal elveszítenék beszállítói pozíciójukat. Ennek megőrzése érdekében inkább lemondanak a késedelemhez fűződő jogkövetkezmények alkalmazásáról.

Általánosságban is megállapítható tehát, hogy a behajtási költségátalány intézménye nem illeszkedik a magyar gazdaság viszonyaihoz, nincs figyelemmel annak sajátosságaira, így azt a gazdasági élet nem is akceptálja. Ennek egyik jele, hogy azt a hitelezők nem kívánják érvényesíteni.

Mindez azonban számos könyvelési-könyvvizsgálati problémát okoz. Az egyik ilyen nehézség, hogy a kis- és középvállalkozások túlnyomó többségének nincs állandó könyvelője, így ennek a nyilvántartása komoly adminisztratív teher a számukra. Sokszor emellett azt sem lehet tudni, hogy az adós kinek is tartozik, így bár az adós könyveli ezt a tételt, azt azonban nem lehet tudni, hogy kinek a javára. Az általános öt éves elévülési időn belül ez komoly tétellel nőhet.

Emellett fennáll a veszélye annak is, hogy főként a nagyobb vállalkozások visszaélészerűen kezdik el alkalmazni ezt a jogintézményt. A költségátalány összege az öt éves elévülési időn belül folyamatosan növekszik, amelyet adóalap csökkentésre lehet felhasználni. Példaként vehetünk egy olyan szerződést, amelyet egy külföldi anyavállalat köt egy magyar leányvállalatával. Azt a Ptk. nem zárja ki, hogy egymás közötti viszonyukban a törvényben meghatározott negyven eurónál magasabb összeget kössenek ki. Adott esetben tízszer, húszszor, sőt akár ötvenszer magasabb összegben is megállapodhatnak. Ezzel kapcsolatban ráadásul a Ptk. még azt a lehetőséget sem biztosítja, hogy a bíróság a túlzott mértékű behajtási költségátalány összegét a kötelezett kérelmére mérsékelheti. [Foglaló esetén ezt a Ptk. 6:185. § (5) bekezdése, kötbér esetén pedig a Ptk. 6:188. §-a mondja ki.] Ezzel a megoldással azonban a külföldi anyavállalat legális úton tud tőkét kivonni a társaságból.

Ehhez kapcsolódóan Bor Zoltán arra hívja fel a figyelmet, hogy kapcsolt vállalkozások esetén negyven eurónál jóval magasabb behajtási költségátalány kikötése az árat befolyásoló tényezővé válhat. Ez a jogintézmény egy konkrét transzferárat befolyásoló eszközzé nőheti ki magát, adójogi következmények nélkül.³⁰

A cégből történő legális pénzkivonás, illetve az adóalap csökkentő tényezőként történő felhasználás olyan lehetőségek,

amelyeket a jogalkotó nyilvánvalóan nem kívánt lehetővé tenni.

További problémákhoz vezet, hogy a hatályos szabályozás következményeként a fogyasztó fogalmát is a Ptk. alapján kell meghatározni.³¹ A Ptk. 8:1. § (1) bekezdésének 3. pontja alapján fogyasztó a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy. Ennek alapján fogyasztó csak magánszemély lehet, az egyéni vállalkozó azonban nem tartozik ebbe a kategóriába. Ez a gyakorlatban azért okoz problémát, mert ennek alapján az egyéni vállalkozókkal, illetve a kisvállalkozásokkal szemben is fel kell számítani a behajtási költségátalányt, hiszen a velük kötött szerződés nem minősül fogyasztói szerződésnek. Ha ezt a jogintézményt nem a Ptk. szabályozná, nagyobb lenne a mozgástér és adott esetben az egyéni vállalkozókat és a kisvállalkozásokat is ki lehetne venni az érintett körből.

Végül az is gondot okozhat a gyakorlatban, hogy a behajtási költségátalány alkalmazása jelentős mértékben meghatározza a pénztartozások teljesítésének a sorrendjét. A Ptk. 6:46. §-a szerint, ha a pénztartozás teljesítéséért fizetett összeg az egész tartozás kiegyenlítéséhez nem elegendő, azt – ha a jogosult eltérően nem rendelkezik és egyértelmű szándéka sem ismerhető fel – elsősorban a költségekre, majd a kamatokra és végül a főtartozásra kell elszámolni. A behajtási költségátalány kötelező, automatikus alkalmazása révén azonban a pénztartozást elsődlegesen a költségekre kell alkalmazni, ami gyakran eredményezheti azt, hogy a kamatokra és a főtartozásra már nem marad semmi.

Összességében az is megállapítható, hogy a Ptk. 6:155. § (2) bekezdése sajnos nem megfelelően ültette át az irányelvi rendelkezéseket. A fő probléma az irányelvben rögzítettől eltérő alanyi oldalról való szabályozás. A Ptk. kötelmi szabályai valóban mindig az adós oldaláról közelítenek a kötelelem felé, és ennek alapján az adós kötelezettségeiről rendelkeznek. Más, magánjogi tárgyú jogszabályaink azonban ettől a felfogástól már korábban is eltértek.

A fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény 23–25. §-ai rendelkeznek az előtörlesztésről. A 24. § (1) bekezdése szerint a hitelező jogosult az előtörlesztéshez közvetlenül kapcsolódó, esetleges, méltányos és objektív indokolt költségeinek megtérítésére, ha az előtörlesztés olyan időszakra esik, amikor a hitelkamat rögzített. A 25. § (1) bekezdése szerint pedig a jelzáloghitel előtörlesztése esetén a hitelező jogosult az előtörlesztés miatt keletkező költségeinek megtérítésére. Az érvényesített költségek mértéke – a (2) bekezdésben meghatározott eltéréssel – nem haladhatja meg az előtörlesztett összeg 2 százalékát.

Találunk tehát példát arra, hogy a magyar jogalkotó is a hitelező oldaláról közelíti meg a kötelmi jogviszony egyik meghatározó elemét. Ráadásul az idézett törvényi rendelkezés egy uniós jogi norma, a fogyasztói hitelmegállapodásokról szóló 2008/48/EK irányelv 16. cikkének (*határidő előtti visszafizetés*) az átültetése során született meg.

Ebből az is következik, hogy ha a 2011/7/EU irányelv átültetésére is külön törvényben került volna sor és nem a Ptk.-ban, akkor az átültető magyar jogszabály is valószínűleg a „hitelező jogosult” fordulatot használta volna.

30 Bor Zoltán: Késedelem és behajtási költségátalány az új Polgári Törvénykönyvben. In: *A gazdasági társaságok működése és szerződések összeállítása az új Ptk. alapján*. Fórum Média, 2014. 12.

31 Erről ld. Bor: i. m. 9–10.

A behajtási költségátalány intézményének implementálása és a Ptk.-ban való szabályozása egy nem kellően végiggondolt, a gazdasági hatásokat teljes mértékben figyelmen kívül hagyó, elhibázott kodifikáció eredménye. Ezek után felmerül a kérdés, hogy miként lehetne ezt a helyzetet megnyugtatóan rendezni.

Véleményünk szerint az egyedüli megnyugtató megoldást nem a Ptk. módosítása, hanem egy külön törvényben történő szabályozás jelenthetné. Ez a külön jogszabály rendelkezne a kereskedelmi (vagyis nem fogyasztói) ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről. Ez szabályozná a fizetési ütemezést, a behajtási költségátalányt, a tisztességtelen szerződéses feltételeket és gyakorlatot, és mindazt, amit még az irányelv tartalmaz. Mindez természetesen együtt járna a Ptk. és a Ptké. szabályainak a hatályon kívül helyezésével. A Ptk. 6:155. § (2) bekezdése csupán annyit mondana ki, hogy a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló irányelvben meghatározott behajtási költségátalányról külön törvény rendelkezik.

A külön törvényi szabályozás megfordítaná az alanyi oldalt és – az irányelvvel azonos módon – a hitelező jogosultságaként határozná meg a behajtási költségátalányt. Megmaradna azonban a Ptké. módosításnak az az eredménye, amely a behajtási költségátalányt szubjektív jellegű szankcióként határozza meg. Ez azt jelenti, hogy az adós kimentethetné magát ez alól a jogkövetkezmény alól. Egyúttal megmaradna a Ptké. szabályozásának az az eleme is, amely szerint az adós kizárólag akkor tudná kimenteni magát a behajtási költségátalány megfizetése alól, ha a hitelező az erre irányuló igényét érvényesíti. Kimentésre továbbra is csak az erre irányuló jogosult igényérvényesítés során kerülhetne sor.

A külön törvényi szabályozás arra is lehetőséget teremthetne, hogy a jogalkotó a Ptk.-tól eltérő, az adott jogintézmény alkalmazásának inkább megfelelő fogyasztó fogalmat használjon. Meg lehetne fontolni emellett egy speciális elévülési szabály beiktatását is, feltéve, hogy ez nem áll szemben az irányelv rendelkezéseivel.³² Arra is lehetőség lenne, hogy a külön törvény értelmezze, hogy pontosan mit is kell az alatt érteni, hogy a költségátalány minden további feltétel nélkül megilleti a hitelezőt. Erre a Ptk.-ban nem igazán volt lehetőség.

A külön törvényi szabályozás keretében annak kimondását is érdemes lenne megfontolni, hogy ha a felek a negyven eurótól magasabb összegű behajtási költségátalányt kötnek ki, akkor azt társasági adóalap csökkentő tényezőként nem lehet figyelembe venni.

A külön törvényben sem lehet ugyanakkor eltérni az irányelvben foglalt azon rendelkezéstől, amely szerint a hitelező a behajtási költségátalány iránti igényét külön fizetési felszólítás nélkül érvényesítheti. Megítélésünk szerint ez azonban a szubjektív szankcióhoz kapcsolódó kimentéssel, illetve az azt lehetővé tevő hitelezői igényérvényesítéssel alkalmas lehet a könyvelési problémák orvoslására. Kimentés esetén ugyanis – a kimentés jogerős elbírálásáig – semmilyen könyvelési tételnek nincs helye. Így – álláspontunk szerint – megszüntethető az az automatizmus, amely korábban a Ptk. 6:155. § (2) bekezdéséből következett.

32 Erről ld. BOR: i. m. 17.

4. A SZERZŐDÉSÁTRUHÁZÁS ÉS A BIZTOSÍTÉKOK MEGSZŰNÉSE

A szerződésátruházás az új Ptk. új jogintézménye, amelynek célja a teljes szerződéses pozíció átruházása. A szerződésátruházás alapulhat szerződésen és jogszabályon.

A magyar jog korábban nem ismerte a szerződésátruházás intézményét, így a jogi szakma örömmel fogadta a jogalkotónak azt a szándékát, hogy a szerződésátruházás szabályait kodifikálja. A szerződésátruházás bevezetésével a Ptk. azt a bonyolult szerződéses mechanizmust kívánta megszüntetni, hogy a felek engedményezéssel és tartozásátvállalással próbálják meg a szerződéses pozíciók cseréjét kezelni. A szerződéses szerepek komplett átruházására ugyanis az engedményezés és a tartozásátvállalás sem volt megfelelő jogi eszköz. Gyakran előfordult, hogy a felek a számukra megfelelőbb szabályok kialakítása érdekében külföldi jog alkalmazásával rendezték a szerződéses helyzetüket. A Ptk.-nak az egyik célja épp az volt, hogy a külföldi jog alkalmazását visszaszorítsa és a magyar jog keretei között szabályozza ezt a jogintézményt, melyre gyakorlati igény is mutatkozott.

Az új szabály megjelenését követően azonban egyre inkább problémát okozott annak eldöntése, hogy pontosan mit is a szerződésátruházás. Két álláspont alakult ki a szerződésátruházás jogi természetét illetően. Az egyik felfogás szerint szerződésmódosításról van szó, az eredeti szerződés jogfolytonos fennmaradása mellett.³³ A másik nézet szerint azonban szerződésátruházás esetén ennél többre, novációra kerül sor (a fennálló szerződés megszüntetésére, és ugyanazzal a tartalommal új szerződés létrejöttére).³⁴

Megítélésünk szerint a novációs elmélettel szemben több érv is felhozható. Egyrészt nem tisztázott, hogy pontosan mit is jelent a nováció. Emellett, ha azt feltételezzük, hogy nováció történik, azaz teljesen új szerződés jön létre, akkor az elévülésnek is meg kellene szakadnia. Azonban a törvény szerint az elévülés nem szakad meg. További kérdés, hogy a szabályozás diszpozitív-e, ezáltal az elévülés megszakadásában is megállapodhatnak-e a felek szerződésátruházáskor, vagy pedig eltérést nem engedő szabályokról van szó.

A legnagyobb gyakorlati problémát a Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének az a rendelkezése okozza, amely szerint a szerződésátruházással a szerződés biztosítékai megszűnnek. Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) 2015. február 23-án tette közzé a Magyar Nemzet Bankkal (MNB) közös jelentését „A magyarországi vállalati hitel restrukturálási és felszámolási környezet elemzése” címmel. Az EBRD és az MNB ebben az elemzésében kiemelte, hogy a nem teljesítő vállalati hitelek mértéke meglehetősen kritikus, ezért olyan jogszabály módosításokra lenne szükség, amelyek egyszerűbbé teszik ezeknek a nem teljesítő hiteleknek az átruházását és ezáltal a banki portfóliók megtisztítását. Erre vonatkozóan javasolták a Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének a módosítását,

33 MENYHÁRD Attila: A szerződésátruházás. In: OSZTOVITS András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. Budapest, Opten, 2014. 489.

34 GÁRDOS Péter: Engedményezés, jogátruházás, tartozásátvállalás és szerződésátruházás. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 2. kötet, Budapest, Wolters Kluwer, 2014. 1681–1682.

amely a szerződésátruházás szabályai körében azt mondja ki, hogy a szerződésátruházással a szerződés biztosítékai megszűnnek. Ez a megszűnési szabály egy nagyon fontos akadály az EBRD által kiemelt és utóbb az MNB által is szóvá tett problémák jogi kezelésének.

Hasonló észrevételeket kapott az Igazságügyi Minisztérium a nem teljesítő hitelek piacát jól ismerő ügyvédektől is.

Az kétségtelen, hogy a biztosítékok megszűnésére vonatkozó rendelkezés pontatlan. Jogértelmezéssel mégis meg lehet próbálni eljutni annak kimondásáig, hogy a tartozásátvállalásra vonatkozó utaló szabály alapján (Ptk. 6:210. §) a biztosítékot nyújtó fél hozzájárulhat a biztosíték fennmaradásához. Ennek alapján ugyanis a szerződésátruházásra is irányadónak kell tekintetni a Ptk. 6:202. § (3) bekezdését is, amely szerint fennmarad a biztosíték, ha annak kötelezettje a tartozásátvállaláshoz hozzájárul. Ezt a hozzájáruló nyilatkozatot a biztosíték kötelezettje – akár a

Ptk. 6:202. § (3) bekezdése, akár a Ptk. 6:208. § (3) bekezdése alkalmazásában – előzetesen is megteheti. Ebben az esetben szerződésátruházás esetén is (elvileg) fennmaradhatnának a biztosítékok, ideértve a zálogjogot is.³⁵ *Menyhárd Attila* azonban ezzel kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel a biztosítékok *ipso iure* szűnnek meg, a biztosítéki kötelezettnek a szerződés átruházásához adott előzetes hozzájárulása sem eredményezi a biztosítékok fennmaradását.³⁶

A vázolt gazdasági igényeket kielégítő, megnyugtató megoldást az jelentene, ha a jogalkotó hatályon kívül helyezné a Ptk. 6:208. § (3) bekezdését. Ez egyben egyértelmű állásfoglalás is lenne a jogalkotó részéről arra nézve, hogy a szerződésátruházást nem tekinti novációnak.³⁷

35 A Ptk. 6:208. § (3) bekezdésének második mondata szerint a zálogkötelezett hozzájárulása esetén az új zálogjog az eredeti zálogjog ranghelyén jön létre. Bár ennek alapján is kétségtelen, hogy a korábbi zálogjog megszűnik és annak ranghelyén jön létre az új zálogjog, az idézett szakasz felveti azt a kérdést, hogy az ehhez való hozzájárulást a zálogkötelezett előzetesen – vagyis még a szerződésátruházás előtt – is megadhatja-e.

36 *MENYHÁRD*: i. m. 490. *Menyhárd Attila* egyúttal azt is kiemeli, hogy a biztosítéki céllal alkalmazott absztrakt kötelezettségvállalások (pl. garancia, akkreditív, a Ptk. hatálybalépése előtt alapított önálló zálogjog) a szerződésátruházással éppen absztrakt természetük miatt nem szűnnek meg, hanem tartalmuk és a biztosítéki kötelezett, valamint a jogosult közötti jogviszony tartalma szerint továbbra is kikényszeríthetőek maradnak.

37 A novációs elmélet hívei szerint épp a Ptk. 6:208. § (3) bekezdéséből következik az, hogy a szerződésátruházás novációnak minősül, szerződésmódosítás esetén ugyanis a szerződést biztosító mellékkötelezettségek nem szűnnek meg. Ld. *GÁRDOS*: i. m. 1683.